

חוקי ערכים, דמוקרטיה והאדם שביניהם

ד"ר עירית נגבי נפרדת מבן־זוגה, המשפטן פרופ' משה נגבי ז"ל, ומשחזרת כמה מהתחנות החשובות של מאבקו הבלתי־נלאה למען עיתונות חופשית ומדינה צודקת ומוסרית יותר

ד"ר עירית נגבי
אקטיביסטית חברתית
ועיתונאית עצמאית

שקד, להגבלת עתירות פלסטינים לבג"ץ. כמעט ארבעה עשורים קודם לכן, בשנת 1981, פירסם משה את ספרו הראשון **כבלים של צדק**, ובו תיאר את ההחלטה לאפשר את מעורבות בג"ץ בשטחים הכבושים כהכרעה מצפונית של היועץ המשפטי לממשלה דאז, מאיר שמגר. אף כי החוק לא חייב זאת, שמגר הנחה את המדינה לקבל את מרותו של בג"ץ בשטחים. החלטה זו ניתנה מתוך חרדה לשמירת זכויות האדם ושלטון החוק בשטחים. משה ראה בהחלטה זו של שמגר לאפשר את סמכות בג"ץ בשטחים החלטה מוסרית ואמיצה. קרוב לוודאי שלא עלתה על דעתו האפשרות שלימים תיסוג המדינה מהחלטה זו.

תוכנית הרדיו "דין ודברים" – מצפן ערכי לחברה הישראלית

ברקע כל עבודתו המשפטית-עיתונאית של משה עמדה ההגנה על ערכי היסוד של החברה בישראל כחברה דמוקרטית ליברלית. הדבר היה בנפשו. במשך יותר משלושה עשורים הוא הגיש את התוכנית "דין ודברים" ברשת ב, תוכנית שכותרת המשנה שלה הייתה "חוק, ערכים ודמוקרטיה ומה שביניהם", ובה הנגיש לציבור הרחב סוגיות משפטיות-אקטואליות שנגעו לאופן שבו ראוי לה למדינה דמוקרטית מתוקנת להתנהל. ורבים מהמאזינים מעידים שתוכנית זו הייתה עבורם מורת-דרך ומקור השראה.

בתוכניתו זו, שהייתה בבת-עינו, וכן בהרצאותיו באוניברסיטה, בפרשנויות שלו ביומני החדשות ב"קול ישראל", וגם במאמרים שכתב מעת לעת בעיתון **הארץ**, וקודם לכן **בחדשות ובמעריב**, משה לא נלאה מלהסביר שדמוקרטיה משמעה לא רק שלטון הרוב, דמוקרטיה היא גם צרור ערכים וצרור זכויות, שבלעדיהם שלטון הרוב הופך לעריצות הרוב. שוויון בפני החוק והגנה על זכויות המיעוט הם מערכי היסוד של הדמוקרטיה, חזר משה והסביר. נקל לשער כיצד היה מגיב לחוק הלאום או לפיסקת ההתגברות שהייתה הופכת את פסיקותיו של בית המשפט העליון – הגוף היחיד בישראל שבכוחו להגביל את שלטון הרוב – להמלצה בלבד, ואת המיעוטים בישראל לחסרי הגנה משפטית מפני השלטון. כוח בלתי מוגבל בידי השלטון מסוכן לחירות האזרח ובעיקר לזכויות המיעוט, נהג משה לשנן למאזיניו ולקוראיו. הוא האמין בחשיבות תפקידם של בתי המשפט בהגנה על החלשים ובריסון כוחם של החזקים, וחשש מאוד מהחלשת כוחו של בית המשפט העליון באמצעות חוקים עוקפי בג"ץ.

עיריית נגבו

בחורף 2018 נפרדתי שבורת לב ממי שהיה בן זוגי במשך יותר מ-40 שנה, משה נגבי. מחלת הסרטן הכריעה אותו. עד ימיו האחרונים האמנתי שנחישותו ואומץ ליבו יכניעו את המחלה. הוא לא חדל מעיסוקיו הרבים כמעט עד הרגע האחרון, והמשיך להשמיע את קולו למען שלטון החוק וההגנה על זכויות האדם, ולהעניק למאזיניו ולקוראיו רוחב מבט על אירועים ציבוריים ועומק היסטורי, מזווית משפטית ומתוך ראייה אתית ומוסרית. דומה שהבעירה הפנימית שבערה בו, אותו צורך דוחק להיאבק למען חברה צודקת, שוויונית ודמוקרטית, הפיחו בו חיות. גופו כחש וקולו הלך ונחלש, אך הבעירה שבתוכו לא שככה. תחושת השליחות שפיעמה בו לא התירה לו להרפות, ולו לרגע.

משה חסר לי בכל יום ובכל שעה. אני מאמינה שרבים חסרים אותו, כמי שביטא לאורך כארבעה עשורים, בקול צלול וברור, את ערכיה האוניברסליים והליברליים של מדינת ישראל, וזאת על רקע מגמות לאומניות, אנטי-דמוקרטיות ואנטי-הומניסטיות שפשו בחברה הישראלית; ואני מאמינה שהוא חסר במיוחד על רקע המתקפה החקיקתית של הכנסת במושב הקיץ האחרון: מפסקת ההתגברות, דרך הצעות החוק לפוליטיזציה של הליך מינוי היועצים המשפטיים למשרדי הממשלה, ולהחרגה של איסור אפלייה כאשר האפלייה היא מטעמי דת, וכלה בחוק הלאום.

אחד מפירות הביאושים של תנופת החקיקה האחרונה הוא חוק שהובילה שרת המשפטים, איילת

גם בשחיתות השלטונית ראה משה איום ממשי לחברה בישראל, ולפני כעשור וחצי הוא כתב ספר ששמו מעיד על תוכנו – **כסדום היינו: במדרון ממדינת חוק לרפובליקת בנות**. בספר הוא מקונן על שחיקת נורמות ההתנהגות בצמרת השלטונית ובשירות הציבורי בכלל, על מותו של מבחן בוזגלו, ועל המערכה המתנהלת נגד רשויות המשפט והניסיונות לעשות דה־לגיטימציה למערכת אכיפת החוק.

שלושה ימים לפני מותו הוא ניסח במאמר לעיתון **הארץ** את הא"ב של התנהלות תקינה ונקייה של השלטון, כמו שעשה שוב ושוב בעשרות השנים האחרונות, ובין השאר התייחס לקבלת מתנות על ידי נבחר ציבור, וכך הוא כותב: נבחר ציבור אינו רשאי לקבל מתנות. כל מתנה לממלא תפקיד ציבורי, שהיא מעבר למתנה פעוטה, היא בגדר "מתת מושחת", קרי, שוחד. המסקנה הבלתי נמנעת היא שהמתת הזו ניתן לעובד הציבור בשל התפקיד שהוא ממלא.

עוד כותב שם משה שדין הבוחר לא בא במקום דין המשפט, ואין הוא יכול להחליפו. במילים אחרות, גם 30 מנדטים אינם יכולים להכשיר את השרץ, ולאפשר לנבחר ציבור לפעול ללא מורא המשפט עליו. השוויון בפני החוק הוא עיקרון בסיסי של חברה דמוקרטית.

חופש העיתונאי מול "האויב מבפנים"

רגישות מיוחדת הפגין משה כלפי הקשר המושחת והמשחית שבין הון, שלטון ועיתון, כפי שהתגלה לכאורה בפרשת 2000 ובפרשת 4000, שתי פרשיות שבהן נטען כי הבעלים של כלי תקשורת מכרו את חופש העיתונות שלהם מתוך כניעה ללחצי ראש הממשלה, למען בצע כסף. עסקאות שוחד מהסוג הזה נתפסו בעיני משה כאחד האיומים החמורים ביותר על הדמוקרטיה, משום שהן אינן מאפשרות לבוחר לקבל מידע אמין וחיוני על נבחריו, על התנהגותם ועל מדיניותם, ועל כן למעשה אין ביכולתם של הבוחרים לממש את זכותם לבחור.

משה הרבה לעסוק בסכנה שבסיקור מוטה ומסולף על ידי התקשורת, שנעשה במטרה לשרת את האינטרסים של פוליטיקאים ובעלי הון, ובפגיעה האנושה שנגרמת עקב כך לחופש העיתונות. הוא כתב על כך גם ברמה האקדמית, בספרו **חופש העיתונאי וחופש העיתונות בישראל** שהתפרסם בשנת 2011, אך כבר לפני כ־20 שנה, בעת ששהה כעמית מחקר במרכז שורנסטיין לתקשורת ומדיניות ציבורית, באוניברסיטת הרווארד, כתב בנושא זה עבודה חלוצית בשם "האויב מבפנים" (The Enemy within). בכתבים אלה הוא מצביע על כך שבמשך מאות

שנים מוקד האיום וחזית המאבק על חופש העיתונות היו הגבלות שהטילה המדינה על חופש זה, ואילו כיום מוקד האיום הוא בתוך ביתה פנימה, בדמותם של הגורמים השולטים בה, קרי, הבעלים והממנים של כלי התקשורת. משפטית, קובע משה, הבעלים של כלי תקשורת מסחרי יכול לעשות מה ששלטון במדינה דמוקרטית אינו יכול לעשות: הוא רשאי לצנזר כל חומר שמגיע אליו, וכוחו לקבוע מה יתפרסם גדול בהרבה מהכוח שיש לשלטון לצנזר את התקשורת. אל מול הצנזורה של השלטון יש כיום לתקשורת במדינות דמוקרטיות הגנה אפקטיבית למדי. גם בישראל בג"ץ, "קול העם" ושורת החלטות אחרות ביססו את ההגנה על חופש העיתונות, בקבעם כי השלטון אינו יכול להצר את רגלי העיתונות אלא במקרים נדירים, שעברו את מבחן הוודאות הקרובה. לא כן לגבי צנזורה על ידי הבעלים של כלי התקשורת, שאין עליה כל מגבלה, ובנוסף לכך, איננו יודעים מתי וכיצד היא מופעלת. יתרה מזאת, לא רק שהבעלים של כלי תקשורת רשאי לצנזר כאוות נפשו, הוא גם רשאי לפרסם כל דבר כאוות נפשו, כולל דבר שקר.

יתרה מזאת, משה חזר והתריע כי על פי הפסיקה בארץ חייב עיתונאי לפרסם את אשר מעבידו – הבעלים של כלי התקשורת – מורה לו לפרסם, ובכלל זה פרסום דבר שקר. כך אכן אירע בשנת 2011 במקרה של ערוץ 10, שעיתונאיו נאלצו להתנצל על תחקיר שעשו, אף שהתחקיר נמצא מבוסס כדבעי. וזאת בעקבות הודעתו של רון לאודר, אחד הבעלים של הערוץ, לעיתונאים שעליהם להתנצל על התחקיר או שלא יממן עוד את הערוץ. הודעתו של רון לאודר, אולי אין בה כדי להפתיע לנוכח העובדה שהתחקיר היה על שלדון אדלסון, הבעלים של **ישראל היום**, איש עתיר ממון וכוח, שאיים בתביעת דיבה, ואולם העיתונאים שנדרשו להתנצל על תחקיר יסודי ומעמיק, אשר היה אמור לשמש להם מקור גאווה ועדות למקצועיותם, נותרו ללא כל הגנה משפטית או כלכלית. מקצתם התפטרו ואחרים התנצלו. משה טבע את המונח "חופש העיתונאי" שמשמעותו החופש לשרת את הציבור במקצועיות ובהגינות, על פי מיטב הבנתו המקצועית של העיתונאי. המצב המשפטי, כפי שהבהיר משה, אינו מאפשר לעיתונאים לפעול במקצועיות ובהגינות ועל פי מיטב הבנתם, ומכך נפגע לא רק העיתונאי שנאלץ לפעול על פי התכתיבים של מעבידו, בניגוד לצו מצפוני ולהבנתו המקצועית, אלא חופש העיתונות כולו נפגע מכך. התוצאה של מצב זה היא כי מי ששולט כלכלית בכלי התקשורת הוא גם זה ששולט בדעותיו של הציבור.

נעים הליכות בחייו האישיים, לוחם ללא־חת בדרכו המקצועית. פרופ' משה נגבי ז"ל

אגף החקירות במשטרה. באותה עת נמרודי היה נתון לחקירות המשטרה. משה עמד על כך שתישמר חירותו לבחור את נושאי הכתיבה שלו, וסירב לדרישה. הודעת הפיטורים נמסרה לו בערב פסח, חג חירותנו.

משה לא היה העיתונאי היחיד ששילם מחיר אישי באותה פרשה. קבוצה של עיתונאים ממעריבי הצטרפה לעצומה נגד פיטוריו, וחלקם נאלצו בהמשך להתפטר בשל כך. ספק רב אם בתקופה הנוכחית, שבה נחלש מאוד מעמד העיתונאי, בין השאר בשל המערכה חסרת הרסן שמתנהלת נגד התקשורת, היינו יכולים להיות עדים להפגנת סולידריות כזו ולאומן כזה מצד עמיתים למקצוע.

משה היה עיתונאי לוחם. הוא לא היה לוחם בחייו האישיים. הוא היה איש רעים להתרועע, מתרחק מעימותים, קצת ביישן, טוב לב, נדיב, חכם וצנוע. הוא היה ידען גדול והיה לו מוח חד כתער וזיכרון פנומנלי. משה היה איש של בית ומשפחה, מסור, נאמן. הוא אהב לקרוא, בעיקר ביוגרפיות והיסטוריה אמריקנית, והיה לו חוש הומור נהדר. הוא אהב לצחוק, ובעיקר לצחוק על עצמו. משה היה איש של בית ומשפחה, מסור, אוהב, נאמן, איש רך ונוח לבריות. אבל כעיתונאי הוא היה לוחם ולא ידע פשרות. הוא עמד עם רגל אחת בעולם העיתונות ורגל שנייה בעולם המשפט, ואת שני העולמות הללו הוא רתם למשימה אחת ויחידה, למאבק בלתי מתפשר על פניה של המדינה, ועל נורמות ההתנהגות של נבחריה ושל הציבור בכללותו, ולמען שלטון החוק, וההגנה על ערכי הדמוקרטיה. הוא התעקש לעסוק שוב ושוב בצדק, ערכים, מוסר, זכויות אדם, זכויות מיעוטים וטוהר מידות, נושאים שהיו נשמת אפו, והוא עשה זאת מתוך תחושת שליחות ומחויבות, בלי להתעייף ובלי להתייאש, עד שנדם קולו. ■

בלי עיתונות חופשית אין דמוקרטיה, נהג משה להטיף לקוראיו ולמאזיניו, ואף הרבה לצטט את השופט שמגר שאמר שחופש העיתונות אינו זכות של העיתונות, חופש העיתונות הוא זכות של הציבור. משה ראה בעיתונות שליחות יותר משהוא ראה בה מקצוע, והיה מחויב בכל נפשו ובכל מאודו לשליחות הזאת, גם במחיר אישי לא פשוט.

נכונות לשלם מחיר אישי על החירות העיתונאית

כעיתונאי בשידור הציבורי הוא פעל במשך שנים תחת לחצים כבדים של השלטון לצנזר את דבריו, ותקופה מסוימת הוא שידר תחת צו של בית המשפט שאסר לפטר אותו. בהמשך נאסר עליו לשידור חי מחשש שיאמר דבר מה אשר יכעיס את השלטון, והוא נאלץ להקליט את התוכנית שלו שעות ספורות קודם לשידורה, כדי שמנהליו יוכלו למחוק ולהעלים אמירות בלתי רצויות. למשך תקופה קצרצרה משה גם הושהה מתפקידו בהקשר לפרשת קו 300. חטאו היה בכך שהוא השווה את הפרשה הזאת לפרשת דרייפוס, גם בעצם הניסיון להעליל עלילת שווא על איציק מרדכי כאילו הוא הרג את שני המחבלים, וגם בהמשך בניסיון להדוף את הדרישה לחקירה מטעמים ביטחוניים כוזבים. בעיני מנהליו בקול ישראל ההשוואה הזאת דרשה נקיטת צעדים תקיפים נגדו.

לימים, עבר משה למגזר הפרטי והיה לכותב מאמרי דעה, בתחילה בעיתון **חדשות** ובהמשך בעיתון **מעריב**. שם חש על בשרו את הסכנה לחופש העיתונאי שעליה כתב שנים ספורות קודם לכן. היה זה כאשר עופר נמרודי, שהיה הבעלים של עיתון **מעריב**, והיה נתון באותה העת לחקירות המשטרה, הורה לו לכתוב על פרשה מסוימת, שהציגה באופן ביקורתי כביכול את הפרקליטות ואת